

İKİ SOSYOLOJİ AKIMININ TEMSİLCİSİ CAHİT TANYOL İLE ŞERİF MARDİN'İN EĞİTİMLERİ, ÇALIŞMA HAYATLARI, ESERLERİ VE SOSYAL BİLİME KATKILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Dr. Erkan ÇAV

ÖZ

Sosyal bilimcilerin karşılaştırmalı incelemesi, ilgili kişilerin kendisi ve eserleri hakkında bilgi verdiği kadar temsil ettikleri düşüncelerin ve akımların değerlendirilmesini de sağlar. Bu kapsamda Cahit Tanyol (1914- ...) ile Şerif Mardin (1927-2017) arasında yapılacak karşılaştırma bu yönde derinlikli bir bakış sağlar. Cumhuriyet dönemi sosyal bilim ve sosyoloji çalışmalarının bu iki öncü ismi, 1950'li yıllardan itibaren çalışmaları, faaliyetleri ve eserleri ile kendilerini Türkiye'deki sosyal bilim alanlarında göstermiştir. Çalışmamız, bu iki sosyal bilimcinin/sosyoloğun üzerinden Türkiye'deki sosyal bilim eğitimi, akademik yapıları, sosyal bilim akımlarını, eserlerinin teorik arka planlarını, özelliklerini, üretim dönemlerini ve metodolojilerini ortaya koyar, çalışma alanları üzerinden karşılaştırmalı düşünme imkânı sağlar.

Anahtar Kelimeler: Cahit Tanyol, Şerif Mardin, Sosyoloji Akımları, İstanbul Sosyolojisi, Yorum Sosyolojisi, Sosyoloji Tarihi, Karşılaştırmalı Sosyoloji.

ABSTRACT

A comparative study of social scientists also provides an assessment of the thoughts and trends they represent as much as they give information about themselves and their works. In this context, the comparison between Cahit Tanyol (1914- ...) and Şerif Mardin (1927-2017) provides an in-depth look at this comparison. The names of the two leading Republican era of social science and sociology, studies beginning in the 1950s, showed themselves in activities and social sciences in Turkey with his work. Our study of these two social scientists of / sociologist out of the social science education in Turkey, academic structure, social science streams, the theoretical background of the artifacts, features, revealed the production period and methodologies, provides comparative thinking about the opportunity through the work area.

Key words: Cahit Tanyol, Şerif Mardin, Sociological Schools, Istanbul Sociology, Commentary Sociology, History of Sociology, Comparative Sociology.

Giriş

Sosyal bilim alanlarındaki karşılaştırmalı incelemeler; düşünceleri, yaklaşımları ve eserleri kendi zamanı, mekânı, koşulları ve olası etkileşimleri içerisinde her bakımdan doğru ve tüm yönleriyle açıklayabilir biçimde ortaya koymak konusunda önemli riskler içerir. Bu olgu, biyografik özelliklerin karşılaştırılmasını da inceleyen bir çalışmada daha öne çıkabilir. Çalışmamızda karşılaştırmalı olarak incelediğimiz Cahit Tanyol ve Şerif Mardin, Türkiye’deki sosyal bilim hayatında çeşitli yönlerden etkileri olmuş iki sosyal bilimcidir.

Cahit Tanyol, lisans eğitimini Felsefe bölümünde tamamlamış ve ömrü boyunca sosyoloji bölümünde çalışmış bir sosyolog, Şerif Mardin ise Siyaset Bilimi eğitimi almış, bununla birlikte ABD, Almanya ve Fransa’da farklı üniversitelerde Siyaset bilimi ve/veya İslâm/Ortadoğu Enstitülerinde görev yapmıştır. Bu açıdan dünyanın farklı akademik ortamlarında yer almıştır. Bu bağlamda, Türkiye içinde akademik hayatını sürdürmüş Cahit Tanyol ile Şerif Mardin’in karşılaştırmalı incelemesi çok boyutlu değerlendirmeleri dikkate almayı gerektirir. Haliyle bunun çeşitli olası yetersizlikleri ve eksiklikleri çağırması olağandır.

Karşılaştırmalı incelemenin önemini ortaya koyan bir örnek olarak, 2007 yılında yapılan “Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol-Mübeccel Kıray-Şerif Mardin” Sempozyumu verilebilir. “Türk Sosyolojisinin Osmanlı’dan günümüze uzanan gelişim sürecinde, farklı düşünsel alanları temsil eden, birikimleri ve deneyimleri ile gelecek kuşaklara örnek olan üç bilim insanını bir arada değerlendirmek, düşünce dünyalarına giriş yapmak ve sosyolojik düşünme ortamı sağlamak” hedefiyle hareket ederek, Türkiye’deki düşünce haritasının sosyoloji ile kesişen boyutunu çok yönlü olarak ortaya koyan sempozyum, yayımlanan metinlerden tespit edilebileceği üzere, önde gelen bu sosyal bilim

insanlarını, temsil ettikleri akımları ve birbirlerine göre konumlarını ortaya koyacak “bütünlüklü” bir yaklaşım ortaya koymak, zihin açıcı ve yeni yaklaşımlar sağlayıcı bir perspektif sunmuştur. Şurası çok önemlidir: Türkiye’deki sosyolojiyi doğru anlamlandırabilmek ve bütünlüklü bakış için “Karşılaştırmalı Sosyoloji Çalışmaları” yapılmalıdır.

Türkiye’deki düşünce hayatının konuları, tartışmaları, boyutları; yansdıkları söylem ve pratiklerle birlikte Türkiye’deki sosyoloji çalışmalarından izlenebilir olduğundan, Cahit Tanyol, Mübeccel Kıray ve Şerif Mardin’i bir arada değerlendirmek, ana akımları oluşturan üç sosyoloji geleneği üzerinden Türkiye kapsamında bütünlüklü bir düşünce oluşumları dizgesi oluşturmamızı sağlamıştır. Programdaki başlıkların ortaya koyduğu şekliyle, her bir oturum bir akımı temsil eden sosyolog üzerinden Türkiye’deki sosyoloji tarihini derinlikli olarak ele alırken, öte taraftan ilgili sosyoloğun Türkiye’nin entelektüel haritasındaki konumu ortaya çıkarmıştır. Bu türlü, karşılaştırmalı akademik programların ve tartışmaların, Türkiye’deki zihniyet yapılarının, düşünce hareketliliklerinin ve entelektüel gelişimin ortaya konulmasında önemli yöntemlerden biri olduğunu, daha fazla yapılması gerektiğini ve içeriklerinin çeşitlendirilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar, Türkiye’deki sosyolojik düşüncenin birbiriyle etkileşimini, konumlarını ve fikir alışverişlerini ortaya koyması bakımından önemli olmuştur.

Karşılaştırmalı incelemenin fikirlerin ardı ardına sıralanmasından öte, ele alınan sosyal bilimcilerin aynı konulardaki fikirlerinin karşılaştırması üzerinden yapılmasının etkili bir yaklaşım olduğunu görmekteyiz. Bu hem ilgili kişilerin konu hakkındaki görüşlerini ortaya koyan, hem de birbirleri arasındaki farklara, kesişmelere ve bitişmelere

dikkati çekerek yeni düşünme alanları açan bir girişimdir.¹ Bu makalede, bu girişime bir giriş mahiyetinde olan ve ileriki aşamalardaki kavramlar, fikirler, yaklaşımlar, yorumlar düzeyinde karşılaştırmalar için zemin sağlayan bir karşılaştırma yapacağız.

Makalede, “Karşılaştırma Zemini: İstanbul ile Yorumlamacı/Anlamacı/Yorumbilgisel Sosyoloji Gelenekleri” başlığından sonra, “Doğum Tarihleri ve Dönemleri”, “Eğitimleri”, “Çalışma Hayatları”, “Kitapları-Eserleri ve Özellikleri”, “Sosyal Bilime ve Akademiye Katkıları” ile “Cahit Tanyol ve Şerif Mardin’in Hocalık-Akademisyenlik Tavırları” şeklinde olmak üzere, iki sosyal bilimciyi altı başlıkta ele aldık.

Nihayetinde, bu makale, Cahit Tanyol ile Şerif Mardin üzerine yapılacak daha kapsamlı karşılaştırmalar için bir giriş mahiyetindedir.

Karşılaştırma Zemini: İstanbul ile

Yorumlamacı/Anlamacı/Yorumbilgisel Sosyoloji Gelenekleri

Cahit Tanyol, İstanbul Sosyoloji Geleneği’nin temsilcisi, genişleticisi ve taşıyıcısı olmuş, Şerif Mardin ise Yorumlamacı/Anlamacı/Yorumbilgisel Sosyoloji Geleneği’nin Türkiye’deki öncülerinden olmuştur. Bu bağlamda iki ismin

---

¹ Bazı bölümlerinde aynı dönemin sosyologları, bazı dönemlerde birbirinin ardılı sosyologların ikili olarak ele alındığı ve başlıkları itibariyle karşılaştırmalı bir Türkiye Sosyoloji tarihi izlenimi veren, ancak içeriğinde bakıldığında ilgili sosyologların ayrı ayrı başlıklar altında monografik bir yöntemle ele alınması sebebiyle, karşılaştırma konusunda zayıf olan bir çalışma için bakınız: *Türkiye Sosyolojisinin Yüz Yıllık Serüveni*, Editör: Hale Okçay, Duvar Yayınları, İzmir, 2015. Bu makalede yaptığımız karşılaştırma ile fikirlerin karşılıklı değerlendirilmesi bağlamında “karşılaştırmalı bakış” konusunda daha iyi bir örnek için bakınız: Akpolat, Yıldız, “Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Bakış: Peyami Safa ve Mümtaz Turhan”, *Türkiye’de Karşı Muhafazakarlık Biçimleri: Modern Muhafazakarlık Biçimleri*, Editörler: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan ve H. Bayram Kaçmazoğlu, Sosyoloji Yıllığı 23, Doğu Kitabevi, İstanbul, s. 361-370.

karşılaştırılması, bize Türkiye’de, bugün ana akım sosyoloji gelenekleri haline gelmiş yaklaşımların karşılaştırmasını vermesi bakımından verimli bir düşünsel alan sunar. Aynı zamanlara denk düşen çalışmaları, düşünceleri ve incelemeleri, bize ilgili dönemlerin sosyoloji çalışmaları hakkında, benzeşik, ayrışık veya karşıt olmaları yönlerinden önemli fikirler verir.

1914 yılında Darülfünun’da Ziya Gökalp’in İçtimaiyyat/İlm-i İçtimai dersi vererek resmen kurulduğu kabul edilen İstanbul Sosyoloji Bölümü, 1933 Üniversite Reformunun bir devamı olarak 1940’larda Edebiyat Fakültesi’nin bir bölümü olarak devam eder.² Cahit Tanyol, 1945 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nden mezun olduktan sonra başlayan akademik yaşamını, 1945-1982 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde sürdürmüş, 6 yıl Felsefe Bölümü’nde asistan olarak görev yaptıktan sonra emekli olduğu 1982 yılına değin akademik yaşamını Sosyoloji Bölümü’nde sürdürmüştür. Temsil ettiği, savunduğu ve yaydığı sosyoloji İstanbul Sosyoloji Geleneği olmuştur. Şerif Mardin, kendi tabiriyle “Sosyolog değilim, siyaset bilimciyim”³ demesine rağmen, sosyolojiye ve sosyolojide Anlamacı-

---

² Kurumsal Sosyolojinin Türkiye’deki başlangıcı olan Darülfünun İçtimaiyat/İlm-i İçtimaiyat derslerinin devamı olan İstanbul Sosyoloji hakkında detaylı bilgiyi, 100. Yıl sebebiyle hazırlanmış çalışmalarda yer almaktadır: *Türkiye’de Sosyolojinin 100. Yılı*, Editörler: Yücel Bulut ve Enes Kabakçı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, Sayı: 28-29, 2014; *Asırlık Sosyoloji*, Editör: Köksal Alver, Sosyoloji Divanı Dergisi Özel Sayısı, Sayı:4, 2014; *Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yılı*, Editör: Nevin Güngör Ergan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları, Sayı: 52 / 2015 ve EK Sayı: 53 / 2016; *Türkiye’de Sosyoloji Üniversitede 101. Yıl*, Editörler: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, H. Bayram Kaçmazoğlu, Sezgin Kızılcıkelik, Sosyoloji Yıllığı 24, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016. 19. Yzüyıldan günümüze değin sosyoloji tarihini inceleyen bir çalışma için bakınız: H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi – I (Ön Koşullar)*, Doğu Yayınları, 3. Baskı, 2013; *Türk Sosyologları Tarihi – II (II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e)*, Doğu Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2018; *Türk Sosyoloji Tarihi – I (Yeni Türkiye’de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri)*, Doğu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2018.

³ Erkan Çav, “Sosyolog değil, siyaset bilimciyim” -Şerif Mardin Yazı Dizisi 2-, *Milat*, 14 Eylül 2017

Yorumlamacı akımın oluşmasının öncülerinden olmuştur.⁴ Bu anlamda Cahit Tanyol ile Şerif Mardin'in karşılaştırmalı incelemesi, bir nevi İstanbul Sosyoloji Geleneği ile Yorumbilgisel Sosyoloji Geleneğinin karşılaştırılması demektir.

Cumhuriyet tarihi boyunca, devletin resmi/merkez ideolojisi ile daha yakın ilişkide olan İstanbul Sosyoloji Geleneği ile bu noktada daha esnek ve serbest bir pozisyonda bulunan Yorumlamacı Sosyoloji Geleneği'nin birlikte değerlendirilmesi, Türkiye'deki düşünce sistemi hakkında da çeşitli bilgiler verir. Bunlar, Türkiye'deki aydınların pozisyonlarını, düşünce dünyalarını ve etkileşimlerini anlamak için değerli bilgilerdir.

Bu çerçeveden bakıldığında, makale sınırları içerisinde, temel eserlerinden, ilgili çalışmalarından, bu çalışmaların yapılış tarihlerinden ve içerdikleri fikirlerden hareketle, genel düzeyde yaptığımız inceleme, diğer bir ifadeyle, Türkiye'deki iki ana sosyoloji akımının temsilcisi olan Cahit Tanyol ile Şerif Mardin'in karşılaştırması, bize, Türkiye'deki sosyoloji tarihi, çalışmaları, içerikleri, etkileri ve etkileşimleri üzerine yeni bakış açıları sunma potansiyeline sahiptir.

Doğum Tarihleri ve Dönemleri

Cahit Tanyol, 1914 yılında, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç yılında doğmuş, Trablusgarb ve Balkan savaşları ile hırpalanmış bir devletin sancıları içinde birkaç yıl sonra işgal atlına girecek Anadolu'nun güzide şehri Antep'in kazası Nizip'te dünyaya gözlerini açmış bir asker çocuğudur. Şerif Mardin, 1927 yılında, 3 Mart 1924'te kurumsal olarak sonlandırılan ancak varlığı TBMM'ye mündemiç kılınan Halifeliğin sonlandırılmasından üç yıl, ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndan

---

⁴ Erkan Çav, "Yorum sosyolojisinin Türkiye'deki kurucusu" (Şerif Mardin Yazı Dizisi 3), *Milat*, 15 Eylül 2017.

“Devletin dini, din-i İslâmdır” ibaresinin çıkarılmasından bir yıl önce, imparatorluk (emperyalist değil) bakiyesi bir ülkede ulus-devlet inşası için birbiri ardına devrimsel adımların atıldığı bir dönemde İstanbul’da doğmuştur.⁵ Tanyol, başkent İstanbul’a göre taşra olan bir coğrafyada ve şehirde, Mardin ise Osmanlı Devleti’ne ve İslâm âlemine yaklaşık 470 yıl başkentlik yapmış, kültür ve medeniyet merkezi İstanbul’da doğmuştur. Tanyol’un ailesi bulunduğu bölgenin eşrafından olmakla birlikte, Mardin’in ailesinin payitahttaki konumuna göre daha alt sınıfa mensup bir ailedir.⁶ Mardin, Kasımiye Medresesi’nin müderrisleri gibi içinden önemli ilim ve bilim insanları, din adamları, entelektüeller ve şahsiyetler çıkarmış, gerek Osmanlı’da gerekse Cumhuriyet döneminde ulema, bürokrat ve akademisyen olarak devlet yönetiminde çeşitli kademelerde yer almış ve alimlerin yetiştiği bir aileden gelen, bu aile birikimi yanında doğumundan itibaren (1927) Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet serüvenine yakından tanıklık eden, bu deneyimleri zihnine ve kalbine kazıyan bir bireydir.⁷ Mardin’in, aile ve toplumsal konum olarak yaşadığı tanıklık, ona eserlerinde önemli bir bilgi ve ilham kaynağı olacak, çalışmalarının güçlü derinliği, içselleştirdiği yaşam tecrübesinin ve birikiminin izlerini taşıyacaktır.⁸ Tanyol’un doğduğu bölgenin insanı Cumhuriyet ile birlikte İstanbul’da doğan Mardin’in aile çevresindeki insanlarla büyük ölçüde

---

⁵ Halifeliğin kaldırılması sonrasındaki yakın dönemdeki duruma ilişkin bir değerlendirme için bakınız: Yasin Aktay, “Halife Sonrası Şatlarda İslâmcılığın Öz-Diyar Algısı”, *İslâmcılık-Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 69-95.

⁶ Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol: Şair-Öğretmen-Felsefeci-Sosyolog*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25.

⁷ Alim Arlı, *Oryantalizm & Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2014, s. 80-81.

⁸ Bir ziyaretimde, Şerif Mardin’e yönelttiğim “Hocam, neden hayatınızı, hatıralarınızı, yaşadıklarınızı yazmıyorsunuz?” soruma verdiği cevap, birey ve toplum olarak yaşadığı durumun özeti gibiydi: “Her şey, hayatım çok karışık, mümkün değil!” İsrarcı olmak beyhudeydi. Masaların üzerindeki farklı kültürel kimliklere ait onlarca fotoğraf, aileden gelen birikim ve yaşanan tarihsel tanıklıkların izini bir şekilde şimdilik çalışmalarından bulmak gerekiyordu. (Erkan Çav, “Öncü bir sosyal bilimci” -Şerif Mardin Yazı Dizisi 1-, *Milat*, 13 Eylül 2017).

hukuki ve sınıfsal zeminde yakınlaşırken, bu yakınlaşma Mardin ailesi açısından kayıplar, Tanyol ailesi açısından kazanımlar getirmesi bağlamında yorumlanma olanağı verirse eğer, bu şahsiyetlerin Cumhuriyet ile kurulan varoluşsal irtibata dair bazı çıkarımlarını bu yönüyle yapmak mümkün hale gelir. Bu anlamda, Cahit Tanyol'un yeni kurulan devletin düşüncesi ile bağı, Şerif Mardin'e göre daha güçlü yönler içermektedir. Nihayetinde, doğum tarihleri, ailelerinin toplumsal tabakadaki yeri, doğdukları koşullar ve doğumlarının gerçekleştiği şehirler, düşünce kodlarının oluşumunda belirleyici olmuştur.

Eğitimi

Cahit Tanyol, “Padişahım çok yaşa!” dediği Ertuğrul İlk Mektebi'nde başladığı ilköğrenimini Cumhuriyet politikaları ile ismi değişmiş olarak Nizip Cumhuriyet İlkokulu'nda bitirir. Devamında Adana Erkek Muallim Mektebi'ne yaşını büyütürerek kaydolar ve 1931 yılında buradan mezun olur.⁹ Şerif Mardin, Mekteb-i Sultani'de, yani Galatasaray Lisesi'nde başladığı orta öğrenimini ABD'de tamamlar. Fransızcasını ve devamında İngilizcesini orta öğretim döneminde geliştirir. Tanyol, Adana Muallim Mektebi'nden sonra başarılı öğrencileri Amerika'da eğitim almaya teşvik eden Amerikan Koleji'nden kendisine gelen teklifi kabul etmeyerek Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'ne gider, 1935 yılında enstitüyü bitirerek öğretmen olur. 5 yıl Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde yaptığı öğretmenlikten sonra 1940 yılında Hilmi Ziya Ülken'in önerisi ve desteği ile İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne girer, buradan 1945 yılında mezun olur, ardından aynı bölümde asistanlığa başlar. Aynı yıllarda Mardin 1948 yılında Stanford Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü'nü tamamlar. Bu döneme kadarki eğitim hayatlarından Tanyol'un

---

⁹ Cahit Tanyol'un eğitim hayatı için bakınız: Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol*, s. 25-26.

İngilizce ve Fransızca'yı belirli düzeyde bildiğini Osmanlıca'yı iyi derece okuyup yazdığını görüyoruz. Mardin, Fransızcasını ve İngilizcesini yüksek seviyeye getirmiş, Almancayı da geliştirmiş, Osmanlıca'yı rahat bir şekilde okuyabilmektedir. Cahit Tanyol, 1949'da doktorasını, ikinci kez girdiği jüri sonrasında ise 1952'de doçentliğini ve profesörlüğünü ise 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında zorlu zamanlarında 1962'de alır. Şerif Mardin, 1950'de John Hopkins Üniversitesi'nden yüksek lisansını, 1958'de Stanford Üniversitesi'nden doktorasını, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1964'te doçentliğini ve 1969'da ise profesörlüğünü alır.¹⁰

Çalışma Hayatları

Cahit Tanyol, Felsefe lisansı ve sonrasındaki tüm titrlerini aldığı İstanbul Üniversitesi'nde, bilfiil olarak hiç ara vermeden 1945 yılından 1982 yılına değin, 37 yıl çalışır. 1970 yılından sonra bir dönem vekaleten olmak üzere Sosyoloji Bölümü Başkanlığı'nı, Sosyoloji Enstitüsü Müdürlüğü'nü ve Tecrübi Sosyoloji Sertifikası'nı da bünyesine alan Umumi Sosyoloji Kürsüsü'nü 1982 yılında emekli oluncaya kadar yürütür. 1991-2003 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde misafir profesör olarak dersler verir. Eylül 1952'de İstanbul'da gerçekleşen 16. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi'nde, 1964'te Londra'da (İngiltere) gerçekleşen Psikiyatri Konferansı'nda ve 23-28 Ekim 1967 tarihlerinde Madrid'de (İspanya) yapılan 21. Milletlerarası Sosyoloji Konferansı'nda uluslararası alanda tebliğler sunar. Tanyol, Türk Folklor Derneği, Muallimler Birliği, Darüşşafaka, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği, Türk-İngiliz Kültür Cemiyeti, Sosyoloji Cemiyeti, Türk Sosyoloji Derneği, Edebiyatçılar Derneği, Sosyalist Kültür Derneği,

---

¹⁰ Bu bilgiler için, Şerif Mardin'in İletişim Yayınları'ndan çıkan kitaplarında yer alan biyografisinden faydalanılmıştır.

Türkiye Yazarlar Sendikası, Turing Kulübü, 27 Mayıs Derneği ve bunların dışında birçok derneğin kurucusu ve üyesi olur, faaliyetlerine katılır, 27 Mayıs Darbesi sonrası Basın İlan Kurumu'nun kurucuları arasında yer alır.¹¹ Emekli olana değin, dışarıdan dersler vermek haricinde sadece İstanbul Üniversitesi bünyesinde çalışır. Şerif Mardin'in çalıştığı üniversiteler ve bulunduğu görevler ise oldukça çeşitlidir. Ankara (1954-1956), Princeton (1958-1961, 1970-1971), Harvard (1960-1961), Colombia (1965-1966, 1970, 1971-1973, 1986), California (1975 ve 1985), Boğaziçi (1973-1991), Oxford (1980-1982), Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) (1985), Washington (1989-1999), Wissenschaft College (1997-1998), Sabancı (1999-2010 / Emeritus), Syracuse (2005) ve Şehir üniversitelerinde çalışır.¹²

Cahit Tanyol, akademik hayatı boyunca bir üniversitede ve bölümde çalışırken, Şerif Mardin çeşitli dünya üniversitelerinde farklı isimlere ve çalışma alanlarına sahip fakültelerde, bölümlerde ve merkezlerde uzun zaman dilimleri içinde görev yapmış, farklı bilimsel yaklaşımları temsil eden küresel akademik çevrelerle iç içe giren bir akademik çalışma hayatını sürdürmüştür. Akademik yaşamları, Tanyol ile Mardin arasındaki akademik eğitim ve görev alanlarının farkını somut biçimde ortaya koymaktadır. Cahit Tanyol'un aynı çevre içinde gelişen akademik hayatına karşın, Şerif Mardin'in, yeni yaklaşımları, anlayışları, çeşitli bilimsel kaynakları ve bilimsel bakış açılarını görebileceği ve kendisini zenginleştiren farklılıklarla karşılaşabileceği daha geniş ölçekte bir akademik hayatı olmuştur. Mardin, çeşitli dünya üniversitelerinde farklı zaman dilimleri içinde görev yapmış, farklı bilimsel yaklaşımları temsil

¹¹ Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol*, s. 25-26.

¹² Şerif Mardin'in detaylı eğitim hayatı biyografisi ve yayınlarının bibliyografyası için bakınız: Alim Arlı, "Şerif Mardin bibliyografyası: 1950-2007", *Şerif Mardin Okumaları*, Doğubatı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 267-310.

eden akademik çevrelerle iç içe giren bir akademik çalışma hayatı sürdürmüştür. Akademik yaşamları, Tanyol ile Mardin arasındaki entelektüel çalışma kapasitesindeki farkı somut biçimde ortaya koyar. Akademik yaşamın geçtiği yerlerin akademisyenlerin yaklaşımlarında etkili olduğu düşünülürse, akademik eğitim ve görev alanlarının farklılığından kaynaklanan süreçler, aralarındaki perspektif farkını, uluslararası kaynak kullanımını, akademik üretim anlayışlarını, yayın ve bilimsel üretim farklarını açıklaması bakımından önemlidir.

Kitapları-Eserleri ve Özellikleri

Cahit Tanyol'un ve Şerif Mardin'in kitapları, fikri gelişimleri ve yönelimleri detaylı değerlendirme imkânı sunar. Kitapların basım tarihleri ve içerikleri üzerinden yapılacak bir karşılaştırma ilginç veriler gösterir. Cahit Tanyol, Felsefe Bölümü'nde öğrenci olmadan önce 1939-1940 yılında Aramak dergisini İzmir'de 16 sayı, İstanbul'a geldikten sonra ise bir sayı daha çıkartarak toplam 17 sayı çıkartır. Sosyolojide eserler vermeden önce edebiyatçı kimliği ile tanınan bir genç yazar olmuştur.¹³ Edebiyatçı kimliği hayatı boyunca yazılarında kendini gösterecek, edebiyat çalışmaları yanında sosyoloji çalışmalarındaki edebiyat üslubu her zaman kendini ortaya koyacaktır.¹⁴ Cahit Tanyol, doktora ve doçentlik tezlerinde incelediği konuları 1954'te *Sanat ve Ahlak*¹⁵ başlıklı kitap olarak yayımlar. 1960 yılında *Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş* basılır.¹⁶ Bu ilk iki kitap, Von Aster'den aldığı *Schopenhauer'de Ahlak Felsefesi* başlıklı bitirme tezinin, *Haz ve Elemin Ahlakta Yeri* başlıklı 1949'da verdiği

¹³ Aramak dergisinin bibliyografyası için bakınız: Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol*, s. 672-680.

¹⁴ Yazın hayatının detayları için bakınız: Erkan Çav, "Cahit Tanyol'un Düşünce Hayatı ve Türkiye Sosyolojisindeki Yeri", *Sosyologca*, Sayı: 11-12, Ekim 2016, s. 259-275.

¹⁵ Cahit Tanyol, *Sanat ve Ahlak*, İ.Ü.E.F. Yayınları, Yayın No:577, İstanbul, 1954.

¹⁶ Cahit Tanyol, *Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş*, İ.Ü.E.F. Yayınları, Yayın No:848, İstanbul, 1960.

doktorasının ve 1952 yılında verdiği *Örf ve Âdetler İçinde Ahlaki ve Estetik Değerlerin Gelişmesi ve Münasebeti* başlıklı doçentlik çalışmalarının bütünleştirilmesinden ve geliştirilmesinden meydana gelirken, aynı zamanda Tanyol'un sosyoloji alanına ilişkin oluşturduğu ve sonraki yıllarda oluşturacağı yaklaşımlarının temellerini barındırır. Bu kitaplar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yıllarca ders kitabı olarak okutulur. Cahit Tanyol, bitirme, doktora ve doçentlik çalışmalarında Cumhuriyet'in tasavvur ettiği ve yerleştirmek istediği birey tipini yetiştirmek için ihtiyaç duyduğu "laik ahlak" üzerine çalışmıştır. Aynı yıllarda Şerif Mardin, Osmanlı-Türkiye düşünce tarihi için bir başyapıt özelliğini kazanacak "The young Ottoman movement: a study in the evolution of Turkish political thought in the nineteenth century" isimli doktora tezini hazırlamış ve 1958 yılında tamamladığı doktorasını *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*¹⁷ başlıklı bir kitap olarak 1962 yılında bastırmıştır. Araştırma bursu ile yer aldığı Harvard'daki çalışmalarının ürünü olan *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*¹⁸ başlıklı kitabını ise 1964 yılında yayımlamıştır. Tanyol, Cumhuriyetin yetiştirmek istediği birey tipinin nasıl olması gerektiğini ortaya koyarken ve bu yaklaşımını laik ahlak temelinde biçimlendirirken, Mardin, Cumhuriyet'in resmî-merkez ideolojisinin, zihniyetinin ve pratiklerinin Osmanlı'daki kökenlerine yolculuk yapmakta, 1950'lerin Türkiye'sini anlamak için yaklaşık yüz yıl gerilere giderek düşünsel bir arkeoloji yapmaktadır. Tanyol, olması gereken olarak tasavvur ettiği laik ahlaka sahip ideal birey tipini tanımlarken, Mardin, Cumhuriyet'in getirdiği yapısal dönüşümün arzaları, sorunları ve boşlukları üzerine eğilmekte, bunları açıklamaya dair

---

¹⁷ Şerif Mardin, *The Genesis of The Young Ottoman Thought*, Princeton Üniversitesi Yayınları, Princeton (ABD), 1962. (Türkçesi: *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çevirenler: Mümtazer Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996 –Türkçe ilk baskı).

¹⁸ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1964.

yorumbilgisel bir yaklaşımla siyasi-toplumsal tarihin derinliklerine inerek Osmanlı Devleti-Türkiye Cumhuriyeti çizgisindeki siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve askeri alanları belirleyen düşünce ve hareket çizgilerinin anlamlı bir tanımını, tasvirini ve çözümlenmesini ortaya koymakta, getirilen yeni yaşam kodlarına uyum sağlamaya çalışan bireyin ve toplumun gündelik pratiklerine eğilmektedir. Devletin resmi-merkez ideolojisine yaslanan “laik ahlaka dayalı birey tipi” ile “toplumu anlamaya ve onu temsil etmeye dayalı birey tipi”ni ortaya koymak olarak tezahür edebilen düşünceleri besleyen yaklaşımlara ilişkin bu temel ayrım, her iki sosyoloğun sonraki akademik serüvenlerinde daha somut biçimde görülecektir.

Cahit Tanyol’un, İslâmi bir geleneği Marksist bir okuma ile yorumlama çabasının ürünü olan, 1950’lerde başladığında tarihsel arka planı ile epik bir destana ulaşmayı amaçlayan, 1960 sonrasında Marksist bir eğilimle yön verdiği için ideolojik olarak eklektik bir yapı gösteren Osmanlı Devleti’ni kuruluşunu ve İstanbul’un fethini ele alan 1969 yılında basılan *Kuruluş ve Fetih Destanı*¹⁹ ve 1970 yılında basılan laik ahlaka dayalı birey, toplum ve devlet tasarımını genişleten radyo konuşmalarından oluşan *Sosyolojik Açından Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*²⁰ kitaplarındaki düşüncelerin aksine, Tanyol’un dile getirdiklerini şerh eder biçimde Şerif Mardin, İslâm’ın giderek yükselen ideolojik zeminini, kullanımını ve toplumsal dinamikteki etkisini tespit ettiği ve Demokrat Parti dönemi ile birlikte, toplumsal ve siyasal yaşamda kendine yeniden yer bulan “din” görünümünün düşünceye ve ideolojiye yansımalarının olacağını erken dönemde fark ettiği, dinin, daha 1960’larda

¹⁹ Cahit Tanyol, *Kuruluş ve Fetih Destanı*, Gün Matbaası, İstanbul, 1969 (2. baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004).

²⁰ Cahit Tanyol, *Sosyolojik Açından Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1970.

Türkiye'nin gelecek toplumsal-siyasi hayatında belirleyici bir etken olacağını somut biçimde ortaya koyan *Din ve İdeoloji*²¹ kitabını, 1969'da yayımlar. Mardin sadece din ile ideoloji arasındaki derin ve güçlü bağıntıları kurmakla kalmaz, 1970'lerin ideolojik kavga ortamında teröre dönüşen sürecin ortasında siyasi ve sosyal alanda giderek yoğunlaşan ideoloji tartışmaları içerisinde önemli bir yaklaşım getiren, önceki ideoloji tanımlarını genişleten *İdeoloji* kitabını 1976 yılında yayımlar. Ulus-devlet ideolojisi Kemalizm'in birey tipini tanımlayan ve savunan Tanyol ile bu ideolojinin getirdiği ideolojik, düşünsel ve pratik "boşlukları" birey ve toplum planında ele alan Mardin, 1950'lerdeki çalışmalarındaki karşılaşmanın benzerini bu dönemde daha keskin ve sert biçimde yaşamaktadırlar.

12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra, Türkiye, 1970'lerin kan ve gözyaşı yıllarından sonra farklı bir sürece girecektir. "Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi" kapsamında Türkiye İş Bankası Yayınları tarafından basılmaya başlanan kitap serisi kapsamında Cahit Tanyol, daha önce yayınladığı çeşitli makaleleri de içeren *Atatürk ve Halkçılık*²² (1981), devamında Yahya Kemal üzerine yazdığı makalelerin ve Yahya Kemal'in ona tutturduğu özel notların/anıların düzenlemesinden oluşan *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*²³ (1985), daha önce yayınlanmış çeşitli makaleleri de içeren *Laiklik ve İrtica*²⁴ (1989) ve gazetelerde seri hâle çıkmış makalelerin toplamı ve buradaki görüşlerinin genişletilmiş hâlimden oluşan *Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu*²⁵ (1990)

²¹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara, 1969.

²² Cahit Tanyol, *Atatürk ve Halkçılık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No:6, Ankara, 1981.

²³ Cahit Tanyol, *Türk Edebiyatında Yahya Kemal*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985 (Genişletilmiş 2. baskı, Özgür Yayınları, 2008).

²⁴ Cahit Tanyol, *Laiklik ve İrtica*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989.

²⁵ Cahit Tanyol, *Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1990 (2. baskı, Altın Kitaplar, 2007, yeni önsözle).

kitapları yayımlanır. Yahya Kemal kitabı dışındaki üç kitapta ortaya konulan yaklaşım; önceki düşünce ve kitap çalışmalarının devamı niteliğinde olup, laik ahlak ve resmî-merkez ideoloji kapsamında Kemalizm'i esas alan, temsil eden ve savunan bir düşünce sistematigi ile gündeme yoğun biçimde getirilen "Siyasal İslâm" (Türk-İslâm Sentezi) tartışmalarında Müslümanların, İslâmi düşüncenin ve hareketlerin kamusal ve siyasal alanda görünür olma süreçlerini "irtica" bağlamında yorumlayan ve Osmanlı'yı yöneten sınıflardan bugüne gelen süreç içerisinde, öğretmen, bürokrat ve asker bağlamında Cumhuriyet ile birlikte dönüşen Türk devlet felsefesinin ifadesi olarak gördüğü Kemalizm'in birey, toplum ve devlet projesini yıktığı iddiasında olduğu Turgut Özal dönemi yönetimlerine karşı konumlanan çizgiyi tahkim eder. 1970'lerin anarşisi ve zayıflayan devlet için çare Kemalizm'dir, "irtica" ancak laiklik ile önlenabilir ve Çankaya'ya çıkan ve Cumhuriyetin devlet bilincini yok eden Turgut Özal ve düşüncesi, Cumhuriyetin tasarladığı bireyi tipini yetiştiren öğretmenler ile durdurulabilir. Cahit Tanyol'un bu tezleri savunduğu yıllarda Şerif Mardin üzerinde altı yıl çalıştığı *Bediüzzaman Said Nursi Olayı-Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim* kitabını önce İngilizce, sonrasında ise Türkçe yayınlar.²⁶ Kitapta, Cumhuriyetin ilk yıllarında Büyük Millet Meclisi'nden bulunmasına rağmen İslâm'a aykırı gördüğü durumlar sebebiyle Mustafa Kemal Paşa ile, dolayısıyla kurulmakta olan ulus-devlet anlayışı ve onun resmi-merkez ideolojisi ile çatışan Said Nursi'nin Cumhuriyet döneminde otuz yılı aşkın süren mücadelesini siyasi, sosyal, kültürel, iletişim, dini söylem ve hareketler bağlamında açıklamaya yönelik Mardin, bu bağlamda mevcut Cumhuriyet resmî-merkez ideolojisini tek çözüm olarak savunan Tanyol'un

---

²⁶ Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı-Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, Çev. Metin Çulhaoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992 (İngilizce: *Religion and Social Change in Modern Turkey: The Case of Bediüzzaman Said Nursi*, Albany & New York: Suny Press, 1989).

çalışmalarına ve savunduğu görüşlere bazı bakımlardan neredeyse taban tabana zıt konular üzerine eğilir. Mardin'in, Resmî-merkez ideoloji ile çatışmalar, sorunlar ve ayrışmalar yaşayan, izlediği yol ve yöntem ile toplumda geniş kitleleri etrafında kenetleyen, yazdığı Risale Nurlar ile milyonlarca kişiye ulaşan, Osmanlı dönemindeki faaliyetleri de düşünüldüğünde İslâm Aktivisti yönleri öne çıkan, İslâm'ın yeniden gerçekten yaşandığı günler için bireyin imanından başlayarak, onlara modern ve çağdaş meseleler içinde çözüm yolları gösteren, yeni bir retorik, söylem ve dil geliştiren, etrafındaki kitleleri bu amaçla harekete geçiren, Türkiye toplumunda ve siyasasında dinin dönüştürücü etkisini derinliğine ele aldığı ve anlamlandırdığı bir şahsiyet olarak Said Nursi'yi incelemesi, Tanyol ile ilk çalışmalarından itibaren gelen düşünce çizgilerindeki ve buna bağlı olarak sosyoloji geleneklerindeki farklılaşmalarının devamlılığını gösterir.

Böylece, 1989 yılında din ilişkisi bağlamında laiklik ve irtica kavramlarına yönelen Tanyol'un 1990'larda etkinliği artacak olan Siyasal İslâm'ın gelişimine yönelik "laik ahlakı" savunan ve siyasi kanallarla harekete geçen dindar Müslüman siyasetçileri "irtica" kapsamında değerlendiren yaklaşımlarını toplayıp bir kitapta (*Laiklik ve İrtica*) ortaya koyduğu 1989 yılında, Şerif Mardin Bediüzzaman çalışmasını yayınlamış olur. Bu iki kitabın basılma tarihleri ve içeriklerinin yönelimleri 40 yılı bulan üretim hayatlarındaki düşünsel farklılığının resmini ortaya koyar. Tanyol, İslâmı referans alan bir siyaset üretmeyi amaçlayanları "irtica" kapsamında tanımlarken, Mardin, Said Nursi üzerinden İslâmi bir yaşamı temel alan toplumsal, dini ve kültürel zemine ve cemaate dayalı bir hareketin derinliğini ele almakta, bunun sosyolojik-siyasi koşullarını ortaya koymakta, çeşitli sınırlılıklarına rağmen savunduğu demokratik ilkeler ve sivil toplum anlayışı çerçevesinde İslâmi değerleri referans alan siyasete alan açmaktadır. Tanyol, muhafazakâr bir tutumla toplumun dini

değerlerine dayalı olarak kamusal alanda var olmak isteyen bireylere, gruplara, kurum ve kuruluşlara karşı baskılayıcı ve engelleyici bir tavır gösterirken, Mardin ilgili kişi ve kurumlara kamusal alanın açılması gerektiğini çalışmalarında arka plan düşüncesi olarak ortaya koymaktadır.

1990'ların hemen başında Mardin'in, on yıllar boyunca İngilizce yazdığı makaleler, Türkiye'deki siyaset ve sosyoloji çalışmalarına etki edecek, defalarca baskı yapan ve artık klasikleşmiş kitaplara dönüşmüş biçimde belirli konu başlıkları altında ardı ardına yayımlanır. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (Makaleler 1, 1990), *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Makaleler 2, 1991), *Türkiye'de Din ve Siyaset* (Makaleler 3, 1991), *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4, 1991).²⁷ 1990'lı yılların başlarında ise Tanyol, ilk defa şiirlerini kitaplaştıracığı *Son Liman*²⁸ (1992), Resmî-merkez ideolojii, Kemalizm'i savunan bir sosyolog olarak on yıllarca savunduğu görüşlerinden önemli sapmalar içeren, yayınlandığı yıllara göre konuya bakışta özgün nitelikleri olan ve özünde "Türkler ile Kürtlerin birliğine" yapılan vurgu ile Ziya Gökalp'in yaklaşımlarına dayanan çalışmasını, *Türkler ile Kürtler*²⁹ (1993) kitabını yayımlar. Schopenhauer'un görüşlerinin sınırlı incelemesinden oluşmakla birlikte, 1940'ların felsefe dünyasının içinden bir bakış sunan, Tanyol'un düşünce hayatında ilgileneceği konuların habercisi olması bakımından ayrıca önem taşıyan 1945 yılında Von Aster'den aldığı bitirme tezi *Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi*³⁰ (1998) başlıklı kitabı ise öğrencisi Felsefeci Ömer Naci Soykan'ın hatırlatması ile yayımlanır.

²⁷ Makale derlemelerinin tamamı İletişim Yayınları (İstanbul) tarafından hazırlanmış ve basılmıştır.

²⁸ Cahit Tanyol, *Son Liman*, Armoni Yayınları, İstanbul, 1992.

²⁹ Cahit Tanyol, *Türkler ile Kürtler*, Era Yayınları, İstanbul, 1993 (2. baskı, Gendaş Yayınları, 1999).

³⁰ Cahit Tanyol, *Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Edebiyat ve sanat ürünlerini yayınlarken, bir taraftan siyasi gelişmelere uzak durmayan Tanyol, 1990'larda, toplumsal taleple birlikte seçimlerde kazandığı oylar ve geniş halk kitlelerinin desteği ile yükselişe geçen İslâmi fikirlere dayanan siyasal gelişmeleri dikkatle takip etmekte, savunduğu düşünceler bağlamında bunları yorumlamaktadır. 1990'larda kamuoyu gündeminden hiç düşmeyen "irtica", "şeriat", "türban" ve "laiklik" kavramları Tanyol'un da yıllardır ele aldığı konular olarak, 28 Şubat 1997 Darbesi'nin öncesinin ve sonrasının soğuk günlerinde yazdığı yazılarını da içeren bir tasarımla *Neden Türban: Şeriat ve İrtica*³¹ (1999) kitabı altında bütün olarak basılır. Dönemin Tanyol gözüyle değerlendirmesini ve yıllar içinde geldiği din-laiklik-irtica yaklaşımlarındaki yeri göstermesi bakımından dikkat çekici olan kitaptaki bazı değerlendirmeler, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Savcısı Vural Savaş tarafından 2000 yılında hazırlanan Fazilet Partisi'nin kapatılması davası iddianamesinde kullanılmıştır.³²

Şerif Mardin, Türkçe yayımlanan makale derlemelerinden ve 1992'de Türkçeye çevrilen Bedüzzaman Said Nursi kitabından sonra, yaklaşık 15 yıl kitap yayınlamaz. 2006 yılında, misafir profesör olarak gittiği Syracuse Üniversitesi'nden 1960'lı yıllardan bugüne yazdığı makalelerden seçmeler içeren ve yeni yazılarından oluşan *Religion, Society, and Modernity in Turkey* kitabını yayımlar.³³ Son kitabı ise, bir tanesi 1983 diğeri 1994 yılına ait olan iki yazı dışında kalanı 2000'li yıllardaki son yazılarından ve iki söyleşisinden oluşan, İslâm, Sekülerizm ve Milliyetçilik konularını birlikte ele aldığı *Türkiye, İslâm ve Sekülerizm*

³¹ Cahit Tanyol, *Neden Türban: Şeriat ve İrtica*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999.

³² Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol*, s. 302-303.

³³ Şerif Mardin, *Religion, Society, and Modernity in Turkey*, Syracuse University Press, 2006.

(Makaleler 5, 2011)³⁴ başlıklı kitabıdır. Bu kitaplarında önceki düşüncelerini genişleterek devam ettiren Mardin, özellikle 2002’de iktidara gelen ve halen ülke yönetimini yürüten AK Parti’nin toplumsal ve siyasal zeminini yıllar öncesinden detaylarıyla öngörür, değerlendirir ve ortaya koyar.

Bu yıllarda Cahit Tanyol, *Kuruluş ve Fetih Destanı* ile *Son Liman* şiirlerinin birleşimi yanında yeni ve yayınlanmamış şiirlerini de içeren toplu şiir kitabı *Düş Yorgunu*³⁵ (2001), ilk temellerini 1956 yılında ortaya koyduğu “partisiz parlamento” fikrini teorik çerçevede ele alarak bu görüşünü devlet felsefesiyle birleştirdiği ve “rüya” bölümünde tarihî ve önemli kişiliklerin ağzından verdiği görüşlerle Cumhuriyetin günümüze ilişkin bir eleştirisini sunduğu *Hoca Kadri Efendi’nin Parlamentosu*³⁶ (2003) ve gençlik yıllarını yansıtan otobiyografik romanı *O Zaten Yoktu*³⁷ (2007) kitaplarını yayımlar. Cahit Tanyol, son yıllarda, yayınlanmamış notlarından, eski kitaplarının yeni baskısından ve makalelerin derlenmesinden oluşan yeni kitaplar yayımlamaya devam etmektedir. 2012’de, Eşkivalık yaparken İstiklal Savaşı döneminde Milli Mücadele’ye katılan Kahraman Mamato’nun hikayesini kendisiyle yaptığı görüşmelerden aktardığı *Mamato: Bir Milli Mücadele Öyküsü Eşkivalıktan Çete Reisliğine*³⁸ kitabı yayımlanır. Daha önce yayımlanmış makalelerinden derlenen kitapları; *Sancılı Toprak*³⁹ 2014’te, *Düşünce Dünyamın Konukları*⁴⁰ 2015’te, Osmanlı Devleti son döneminden bugüne

³⁴ Şerif Mardin, *Türkiye, İslâm ve Sekülerizm* (Makaleler 5), İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015.

³⁵ Cahit Tanyol, *Düş Yorgunu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2001 (*Kuruluş ve Fetih Destanı* ve toplu şiirler).

³⁶ Cahit Tanyol, *Hoca Kadri Efendi’nin Parlamentosu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2003.

³⁷ Cahit Tanyol, *O Zaten Yoktu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2007.

³⁸ Cahit Tanyol, *Mamato: Bir Milli Mücadele Öyküsü Eşkivalıktan Çete Reisliğine*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2012.

³⁹ Cahit Tanyol, *Sancılı Toprak*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2014.

⁴⁰ Cahit Tanyol, *Düşünce Dünyamın Konukları*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2015.

öne çıkan şahsiyetlerin konuştuğu genişletilmiş haliyle *Ahirette 1 Açıkoturum*⁴¹ 2016'da ve İngiltere'nin devlet ve toplum yapısını ele aldığı yazılarından oluşan *Türünde Tek Devlet İngiltere*⁴² 2015 yılında yayımlanır. Edebiyat makalelerinden oluşan *Edebiyat Yazıları, 1956-1957* yılında Havadis gazetesinde basılan yazılarından oluşan *Dost Gözü*⁴³, 2003 yılında ilk baskısını yapan *Hoca Kadri Efendi'nin Partisiz Paramentosu*⁴⁴'nün 2. baskısı, İstanbul Üniversitesi'nde aldığı felsefe eğitimi sırasında tuttuğu notlardan oluşan *Hocam Ernst von Aster'in Penceresinden 16. Ve 17. Yüzyıl İngiliz Felsefe Dünyasına Bakmak*⁴⁵, *O Zaten Yoktu*⁴⁶ otobiyografik romanının 2. baskısı, çoğunluğu son yıllarda yazdığı yeni şiirlerden oluşan *Limana Dönseydi Gemi*⁴⁷ ile din ve sosyalizm alanında yazdığı yazılardan oluşan *İslâmiyet ve Sosyalizm*⁴⁸ kitapları 2016 yılında yayımlanır. 2017 yılında ise, 1961 yılına Sosyoloji Dergisi'nde yayımlanan *Peşke Binamlısı Köyü*⁴⁹ makalesinin ilk kitap hali ve *Laiklik ve İrtica*⁵⁰ kitabının 3. baskısı basılır. Bu kitaplarında, daha önce dile getirdiği düşüncelerinin farklı boyutları yer alır, ancak bunları aşan yeni bakış açıları geliştirilmez.

Şerif Mardin, sorgulayıcı bir bakışla Kemalizm'in Osmanlı'daki, özel olarak Tanzimat'taki köklerine eğilirken, bunun için dönemin muhalif hareketleri Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler üzerine çalışırken, Cahit Tanyol, Kemalizm'i, resmî-merkez ideolojiyi meşrulaştırmak üzere laik

⁴¹ Cahit Tanyol, *Ahirette Bir Açıkoturum*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴² Cahit Tanyol, *Türünde Tek Devlet İngiltere*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴³ Cahit Tanyol, *Dost Gözü*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴⁴ Cahit Tanyol, *Hoca Kadri Efendi'nin Partisiz Paramentosu*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴⁵ Cahit Tanyol, *Hocam Ernst von Aster'in Penceresinden 16. ve 17. Yüzyıl İngiliz Felsefe Dünyasına Bakmak*, PiyaArt Yayınları, İstanbul 2016.

⁴⁶ Cahit Tanyol, *O Zaten Yoktu*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴⁷ Cahit Tanyol, *Limana Dönseydi Gemi*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴⁸ Cahit Tanyol, *İslâmiyet ve Sosyalizm*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴⁹ Cahit Tanyol, *Peşke Binamlısı Köyü*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2017.

⁵⁰ Cahit Tanyol, *Laiklik ve İrtica*, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2017.

ahlak üzerine çalışır, Cumhuriyet ideolojisinin en sorunlu alanı din ile devlet ilişkilerinde Kemalizm'in savunduğu görüşlerin savunuculuğu ekseninde doktora ve doçentlik çalışmalarını yürütür. Mardin'in doktora ve doçentlik çalışmaları ise tam aksi istikamette olmasa bile, büyük ölçüde eleştirel bir tavır takınarak Kemalizm'in temellerindeki boşluklara, meşruluğunu sağlayan ilkelerdeki ve özelliklerdeki kaygan alanlara, kendisini ortaya çıkaran düşünce-tarih süreçlerindeki çatışmalı ve farklı yönelimlere ve bunların toplumsal dinamizm olarak "milliyetçilik", "muhafazakârlık" ve özellikle "din" üzerinden gelişen tepkisel geri-dönüş biçimlerine, ideoloji ve toplumsal yapı unsurları üzerinden Edvard Shills ve S. N. Eisenstadt'tan alarak uyguladığı merkez-çevre etkileşimi üzerinden kurduğu bir siyasal-sosyal model ile ekonomik ve kültürel boyutları da içeren geniş bir perspektifle bakar. Mardin, merkezin çevre üzerindeki hakimiyetini kurma süreçlerini ortaya koyarken, öteki taraftan çevrenin meşruiyetini, olası nüfuz alanlarını ve iktidar olabilme olasılıklarını da ortaya koyar. Tanyol'un mevcut iktidar pratiklerini destekleyen düşünsel üretimi ise merkezin siyasi ve sosyal tahkim edilmesi üzerine kuruludur. Nihayetinde, merkezin temsilcisi ve savunucusu olmuş Tanyol ile merkezin eleştirel incelemesini yapmış olan Mardin, tam da bu noktada en keskin farklılaşmasını, ayrışmasını ve çatışmasını yaşar.

Sosyal Bilime ve Akademiye Katkıları

Buraya değin her iki sosyoloğu da sosyolojiye yaptıkları katkılara dair, eserleri ve düşünceleri bağlamında çeşitli cevaplar verilmiş olmakla birlikte, bazı özellikleri daha geniş biçimde ortaya koymak gerekir. Cahit Tanyol, İstanbul Sosyoloji geleneği içerisinde Gökalp-Ülken/Köseihal ile bir sonraki atılım Baykan Sezer arasında bir köprü olarak bu geleneği sürdürmüş, kimi yönlerden genişletmiş, yeni yönler ve boyutlar katmıştır. Ancak nihai noktada, Ziya Gökalp'i, Hilmi Ziya Ülken'i veya Nurettin

Şazi Kösemihal'i ve eserlerini aşan, gelenekte paradigma değişimi getiren ve geleneği bir üst seviyeye çıkararak bir atılımın temsilcisi olmamıştır.

Cahit Tanyol'un, bir kısmı 1948'den 1990'lara değin düzenli gazete yazıları olan, haftalık ve aylık dergilerde yayınlamış 1400 civarında gazete ve dergi yazısı ile söyleşisi vardır. 2007 yılında, kendisinin bizatihi yayınladığı, bazılarını yazdığı makaleleri birleştirerek oluşturduğu ve eklemeler yaptığı 15 telif kitabı vardır. 2007 yılından sonra bazı kitapları, basılı makaleleri ve yayınlanmamış notları ayrı kitaplar olarak 15 kitabın dışında 14 kitap olarak yayımlanmıştır.⁵¹ On yıllar boyunca gündelik gazetelerde yazması Cahit Tanyol'un tanınırlılığını sağlamış, bu tanınma ona kamuoyunda düşünsel etki gücü oluşturmasını sağlamış ve fikirlerinin yayılmasını getirmiştir. Akademik alanda ise, görev yaptığı Anabilimdalı başkanlığı ve sonrasındaki bölüm başkanlığı ile İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü odağında etkili olmuş, Türkiye'de bugün hocalık seviyesinde olan, hatta emekli olmuş onlarca akademisyenin yetişmesinde söz sahibi olmuştur. Ancak kamuoyundaki veya öğrencileri üzerindeki etkisinin akademik dünyada "bilimsel otorite" olarak aynı şekilde yansıdığını ve dikkate alındığını söylemek çok mümkün değildir. Cahit Tanyol, takipçileri olmasını gerektiren özgünlüğü, orijinalliği ve derinliği yüksek bir eser ve düşünce üretimi ortaya koymamış, içinde bulunduğu sosyoloji ekolünün genel sınırlarını dönüştürücü yönde zorlamamış ve farklılık anlamında yenilik getiren orijinal düşünceleri derinliğine aktarmamış olduğu için akademik alanda şahsiyet olarak kendisinin izleyenlerinin olduğunu ve farklı bir çizgi oluşturduklarını söylemek

⁵¹ Merkezi İstanbul'da olan PiyaArt Yayınevi tarafından basılan kitapların listesi şöyledir: *Mamato*, 2012; *Sancılı Toprak*, 2013; *Düşünce Dünyamın Konukları*, 2015; *Türünde Tek Devlet İngiltere*, 2015; *Ahirette 1 Açıkoturum*, 2015; *Edebiyat Yazıları*, 2016; *Dost Gözü*, 2016; *Hoca Kadri Efendi'nin Partisiz Parlamentosu*, 2016; *Hocam Ernst von Aster'in Penceresinden Felsefe Dünyasına Bakmak*, 2016; *O Zaten Yoktu*, 2016; *Limana Dönseydi Gemi*, 2016; *İslâmiyet ve Sosyalizm*, 2016; *Laiklik ve İrtica*, 2017; *Peşke Binamlısı Köyü*, 2017.

mümkün değildir. Tanyol'u, İstanbul Sosyoloji Geleneği'nin tarihi ve özellikleri içerisinde bütünlüklü olarak değerlendirmek en anlamlı yorumları verir. Öte taraftan, Tanyol, Türkçe dışında bir makalesini Almanca bir dergide yayımlatabilmiştir, bu bağlamda küresel akademik vizyonu güçlü değildir. Şerif Mardin ise esas itibarıyla İngilizce yazdığı için akademik düzeyde küresel bir vizyon oluşturabilmiştir.

Şerif Mardin, daha önce hiç ele alınmamış konuları ele almaz.⁵² Bununla birlikte ele aldığı konuları inceleme biçimi, metodolojik tercihleri, anlatım biçimleri ve akademik üslubu, onun, aynı konuları daha kapsamlı, derinlikli ve verimli değerlendirmesini sağlamıştır. Bununla birlikte kendinden önceki çalışmalarla konular bağlamında bağı olmasına rağmen, kaynak kullanımı ve metodolojik uygulamaları ile farklılaşan, siyasi bilimlerde ve sosyolojide yeni bir kulvar açan Şerif Mardin'in anlaşılmasının, konumlandırılmasının ve güçlü biçimde önem atfedilmesinin Türkiye'deki sosyal bilim camiası ve akademik dünya içerisinde geç bir döneme denk geldiğini görüyoruz. Mardin, bu özellikleri ve İngilizce yazmasının da etkisiyle öncülü olmaması bakımından anlaşılması zor olan bir sosyal bilimci olmuştur. Sürecin sosyolojiye bakan tarafında ise tarih, sosyoloji, edebiyat eleştirisi ve kültürel incelemelerden yararlanan geniş sosyal bilim anlayışı ve yorumbilimden aldığı yöntemsel bakışla sosyolojide Yorum/Yorumlamacı/Yorumbilgisel Sosyolojisinin Türkiye'de temellerinin atılmasında ve yerleşmesinde öncü bir sosyal bilimci olmuştur. Nihayetinde, Mardin, yazdıklarının anlaşılması, düşüncelerinin kavranılması ve toplumda zemin bulması için, kendi akademik ve entelektüel habitusunu oluşturmak zorunda kalan bir sosyal

---

⁵² Bu yönlü bir değerlendirme ve 1930'lardaki ve 1940'lardaki Tanzimat çalışmaları ile Mardin'in çalışmaları arasındaki ilişkiler için bakınız: Necmettin Doğan, "Şerif Mardin, Türk Sosyolojisi ve Sosyolojik Teori", *Şerif Mardin Okumaları*, Editör: Taşkın Takış, Doğubatı Yayınları, 2. Baskı, 2013, s. 19-41.

bilimci olmuştur. Akademik mecrada ismi bilinmesine rağmen, İngilizce yazması, akademik dergilerde makalelerini yayınlaması ve uzun yıllar akademik dünyadan kamuoyunun önüne pek çıkmaması, toplumsal tanınırlılığının düşük olmasının sebebidir. Buna karşılık uluslararası alanda akademik çalışmaları ile takip edilen ve Türkiye'deki akademik dünyada da dikkate alınan, yaklaşımları etkili isimlerden olmuştur, olmaktadır.

Şerif Mardin'in, 87 makale, 14 söyleşi, Forum dergisinde çıkan 45 deneme/yazı, 18 kitap tanıtımı, beş tanesi telif olmak üzere toplam 10 kitaplık bir külliyatı vardır.⁵³ Mardin'in, Tanzimat, Sultan II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri boyunca belirleyici olan düşünce ve eylem alanlarının arka planını belirli süreklilikler, ilişkiler ve etkileşimler içerisinde ortaya koyma becerisini gösterdiği kadar, dönemi içerisinde çok az insanın dile getirebildiği şeyleri akademik alanda söyleme cesareti göstermesi, büyük ölçüde akademik dünyada kalacak şekilde ününü oluşturmuş, onlarca akademisyen yetiştirmesini, çeşitli kesimlerden takipçilerinin gelmesini ve ekol sayılabilecek bir akademik şahsiyet olmasını sağlamıştır.⁵⁴ Cahit Tanyol'un, ne akademisyen olarak kendisinin ne de eserlerinin bu ölçüde bir etkisi olmamıştır. Öte taraftan, Şerif Mardin, eleştirilebilecek özelliklerine, metodolojisine ve yorumlarına rağmen, günümüz akademisyenleri ve araştırmacıları için titizlikle

⁵³ Alim Arlı, “Şerif Mardin bibliyografyası: 1950-2007”, *Şerif Mardin Okumaları*, Doğubatı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 267-310.

⁵⁴ Şerif Mardin'in Yeniköy Cami'nden kaldırılan cenazesindeki topluluğun çoğunluğunun akademisyenlerden oluşan dokusu bunun bir yansıması olmuştur. Doktora öğrencisi olan Eski Başbakan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şerif Mardin'e Bediüzzaman üzerine çalışmasını öneren Cemil Meriç'in kızı Prof. Dr. Ümit Meriç, Dr. Mehmet Genç, Prof. Dr. Recep Şentürk (İbn Haldun Üniversitesi Rektörü), Prof. Dr. Faris Kaya, Prof. Dr. Bedri Gencer, Prof. Dr. Bahattin Akşit, Prof. Dr. Mehmet Özkan (Boğaziçi Üniversitesi Rektörü), Prof. Dr. Hüseyin Yayman, Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, Prof. Dr. Zafer Toprak, Prof. Dr. Binnaz Toprak, Prof. Dr. Fuat Keyman, Soli Özel ve diğerleri (Erkan Çav, “Şerif Mardin'i eleştirmek...” -Şerif Mardin Yazı Dizisi 4-, *Milat*, 16 Eylül 2017).

dikkatte alınması gereken bir sosyal bilimci olmuş, Türkiye’deki cari düşünce ve eylem haritasının genel tanımlarına karşı çıkmış, farklı bir yöntemsel yaklaşım ve üslup ile başka bir sosyal-düşünce tarihi açıklama modeli geliştirmiştir. Bu da sosyal bilimci olarak düşüncelerinin ve yönteminin takip edilmesini sağlamaktadır.

Cahit Tanyol ve Şerif Mardin’in Hocalık-Akademisyenlik Tavrıları

Her iki hocanın çalışma disiplinine bakıldığında, öğrencilerine karşı tavrılarından, kendilerinden faydalanmak isteyenlere karşı gösterdikleri ilgiden, çalışma disiplinlerinden, akademik birikimlerini paylaşma isteklerinden, düşüncelerini aktarmak konusundaki tavır, tutum ve davranışlarından bahsetmek, Türkiye’deki akademik yaşamın daha güçlü olması bağlamında ihtiyaç duyulan temel özellikleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Şerif Mardin, olaylarda derinlikli bakış sahibi, çalışmalarında detaycı, insan ilişkilerinde nazik, cümlelerinde incelikli ve çalışmalarında toplumunu büyük ölçüde önceleyen, toplumun değerlerini alamaya yönelik ve bunları ülkenin gerçekleri ile bütünleştirmeye çalışan bir sosyal bilimci olarak akademik ilişkilerinde de özenli hareket etmeye dikkat eden bir akademisyendir. Mardin, 2007 yılında dahi onu oldukça rahatsız eden sağlık problemlerine rağmen, beden sağlığının elverdiği son zamanlarına kadar, 2017 yılı dahil, bilimsel çalışmalarını devam ettirmiş, ödevlerini ve tezlerini yakından inceleyerek öneriler geliştirdiği öğrencileri için çalışmış, akademik faaliyetlerini büyük bir şevkle yürütmüştür. Cahit Tanyol da bugün, halen sağlığı elverdikçe canlı zihni ile elinden geldiğince bildiklerini ziyaretine gelenlere aktarmaktan geri durmamakta, bilgi ve birikimini talep eden herkesle paylaşmaktadır.

Ortaya koydukları akademik çalışma disiplinleri ile, her iki hoca da öğrenci yetiştirmeyi görev saymış, öğrencilere, yani kendilerinden bilgi/ilim talep eden talebelere karşı sıcak, samimi ve içten davranmış, gerektiğinde ortak çalışmalar için evlerini açmış, kişisel ilişkilerinde yüksek nezaket ve incelik göstermiş, öğretmek için çabalarken aynı zamanda kendilerine yönelik soruları ve eleştirileri büyük bir dikkatle dinleyerek açıklamalı olarak cevap vermiş, kendilerinin de bu süreçte yeni bilgilerle tanışmasına olanak sağlamış, böylece nihayetinde her ikisi de öğretmeye değer veren, öğrencilerine rehberlik eden ve yanlarında olduklarını gösteren bir yaklaşım geliştirmiştir.

Sonuç

Sosyal bilimcilerin karşılaştırmalı incelemesi, kişilerin kendisi ve eserleri hakkında bilgi verirken, öte taraftan temsil ettikleri düşüncelerin ve akımların derinlikli değerlendirilmesini de sağlar. Cahit Tanyol (1914-...) ve Şerif Mardin (1927-2017) üzerinden, iki sosyal bilimci/sosyolog aracılığıyla Türkiye'deki sosyal bilim eğitimi, akademik yapıları, sosyal bilim akımlarını, eserlerinin teorik arka planlarını, özelliklerini, üretim dönemlerini ve metodolojilerini, çalışma alanları ile birlikte karşılaştırmalı olarak, genel düzeyde değerlendirdik, bu kapsamda önemli bilgiler ve düşünceler ortaya koyduk. Cumhuriyet dönemi sosyal bilim ve sosyoloji çalışmalarının bu iki öncü isminin, özellikle 1950'li yıllardan itibaren günümüze çıkan sosyoloji çalışmaları, faaliyetleri ve eserleri, günümüz Türkiye'deki sosyal bilim çalışmalarını, akımlarını ve yaklaşımlarını anlamak için takip edilmesi gereken izler bırakmıştır.

Cahit Tanyol, aldığı eğitim ve görev yaptığı üniversite olarak ulusal ve yerel sınırlarda kalan bir düşünce üretimi gerçekleştirirken, Şerif Mardin aldığı eğitim ve görev yaptığı farklı ülkelerdeki üniversiteler ile küresel bir sosyal bilimci özelliği göstermektedir.

Cahit Tanyol İstanbul Sosyoloji Geleneği ve Şerif Mardin kendisinin öncülerinden olduğu Yorumlamacı Sosyoloji Geleneği olmak üzere, her ikisi de temsil ettikleri sosyal bilim/sosyoloji akımlarının karakteristik ve tipik özelliklerini eserlerinde geniş biçimde yansıtmaktadırlar. Bu ekseninde, Tanyol resmî-merkez ideolojiyi temsil etmek ve savunmak noktasında muhafazakâr bir tavır gösterirken, Mardin resmî-merkez ideolojiye karşı daha eleştirel, sorgulayıcı ve müdahale edici bir düşünsel yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu fark, her iki sosyoloji geleneği arasındaki temel bir farklılığa işaret eder.

Bununla birlikte, Şerif Mardin, sisteme, onu yürüten resmî-merkez ideolojiye karşı daha etkili, yoğun, sistematik, isabetli ve kalıcı eleştiriler getiriyor olsa da, nihai noktada Cahit Tanyol ile laik-Kemalist bir düzenlemenin, en azından bunun çeşitli özelliklerinin devamlılığında birleşirler. Her iki sosyoloğun da mevcudun dışında bir sistem önerisi yoktur. Ancak, içerdiği sorgulayıcı ve eleştirel bakış ile Yorumlamacı Sosyoloji Geleneği'nden bu yönde atılımlar geliştiren çalışmalar beklemenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Cahit Tanyol, metodolojisinde makro düzeyde bir yaklaşımı esas alırken, Şerif Mardin mikro olana daha fazla yönelir, toplamda mikro-makro dengesini kurarak Yorumbilgisel yaklaşımı bu çizgiden besler. Bu, Mardin'in gündelik hayat bağlamında Tanyol'a göre daha isabetli tespitler ve çözümler üretebilmesini sağlayan bir özelliktir.

Cahit Tanyol, mevcut düşünsel paradigmalara sosyolojisini oluştururken, geliştirirken ve devam ettirirken, Şerif Mardin mevcudu değiştirmek, dönüştürmek ve geliştirmek noktasında bir sosyal bilim yaklaşımını kurar ve buna bağlı düşünsel paradigmaya yönelir.

Şerif Mardin, eğitimi ve görevleri ile farklı üniversitelerde görev yapmışken, Cahit Tanyol bütün akademik hayatı boyunca sadece bir

üniversitede görev almıştır. Bu olgular, Cahit Tanyol'un sınırlılığına sebep olan bir durum olurken, Şerif Mardin'e düşünsel üretim ekseninde küresel açılım imkânı sağlamıştır.

Cahit Tanyol, Şerif Mardin'den daha fazla telif eser yazmış olmakla birlikte, akademik makale konusunda oldukça geridedir. 1400 civarındaki gazete ve dergi yazısı, Mardin'in 90 civarındaki makalesinin yaptığı akademik etkiyi karşılamaz. Şerif Mardin, çalışmaları ile akademik hayatta daha kalıcı izler bırakırken, Tanyol'un akademik çalışmalarından ziyade hocalık, Bölüm sorumlulukları ve zaman zaman baskın olan kişisel tavırları öne çıkar. Bu anlamda Mardin'in çoklu düşünmeye ve üretime daha yatkın bir akademik üretim geliştirdiğini söyleyebiliriz.

Cahit Tanyol'un akademik çalışmaları, Turhan ve Ayda Yörükan'ın yazdığı Cahit Tanyol ve Sosyoloji isimli içinde esaslı eleştirilerin bulunduğu kitap sebebiyle oldukça prestij kaybetmiş, ilgili alandaki akademik çalışmalarda temel kaynak olma özelliğini oldukça yitirmiştir.⁵⁵ Bu sebeple, Tanyol'un İstanbul Sosyoloji Geleneği'nin tarihsel süreci içerisinde değerlendirilmesinin yapılması, kendisine yöneltilecek eleştiri ve görüşlerde daha isabetli sonuçlar verebilir.

Eleştirilecek, itiraz edilecek ve karşı çıkılabilecek birçok yönleri olmakla birlikte, etkileri, kuramsal ve metodolojik sağlamlıkları, kaynak ve yazım kalitesi ve ufuk açıcı özellikleri ile Şerif Mardin'in kitapları ve makaleleri, halen araştırmacılar ve yeni araştırmalar için ön alan, yol açan, yön gösteren, temel kaynak ihtiyacını karşılayan, ilgili konularda rehberlik eden ve düşünsel zenginlik katan temel eserler olma değerini taşımaya devam etmektedir.

---

⁵⁵ Ayda Yörükan ve Turhan Yörükan, *Cahit Tanyol ve Sosyoloji*, Batur Matbaası, İstanbul, 1963.

Cahit Tanyol, yaklaşık 80 yılı bulan yazın hayatı ile Cumhuriyet tarihinin adeta düşünsel ve tarihsel günlüğünü tutmuşken, bundan daha az bir zamana denk gelen süre içinde yazan Şerif Mardin ise bu tarihe yönelik en güçlü eleştirilerden ve sorgulamalardan birini yöneltten sosyal bilimcilerden bir tanesi olmuş, Türk modernleşmesine ve Türk düşüncesine yönelik yaklaşımları daha etkili ve düşündürücü olan kalıcı sonuçlar getirmiştir.

Nihayetinde, karşılaştırmamız göstermiştir ki, İstanbul ve Yorumlamacı sosyoloji gelenekleri arasındaki resmî-merkez ideoloji ile kurulan mesafe/yakınlık, bütüncü/makro ile mikro sosyoloji bakışı, laiklik konusundaki ulus-devlet inşa sürecine bağlı muhafazakâr veya esnek tutum, toplumsal değerlere yönelik bakışta görülen olumlu-olumsuz yaklaşımlar, bireyin kendisini temsil ettiğine inandığı değerler ile ona dikte edilen değerler arasındaki farklara ilişkin teorik ve pratik farklılıklar, Cahit Tanyol ile Şerif Mardin ekseninde açık bir şekilde görülebilmektedir. Tanyol'un, resmî-merkez olanı tahkim eden, güçlendiren ve yayan sosyoloji anlayışının aksine, resmî-merkez alana karşı çevrenin sosyolojisini ve siyasasını tahkim eden Şerif Mardin'in sosyoloji anlayışı, bu bağlamda Türkiye'de baskın olan din-laiklik, din-devlet ve toplum-devlet ilişkileri gibi temel kırılma alanlarındaki dinamikleri ele almaktadır. Mardin'in, yeni bir sistem önerisi geliştirmeyen ve mevcudun belirli özelliklerini benimseyen ve olumlayan yaklaşımına rağmen, geliştirdiği bakış ile 2000'li yılların sosyal ve siyasi dönüşümlerine karşı daha duyarlı, öngörülü ve isabetli bir sosyoloji yaptığı ortaya çıkarken, devlete yönelik tehditler bağlamında ise Tanyol'un makro düzeyde daha etkili yaklaşımlar geliştirdiği görülebilmektedir. Belki de daha etkili sosyoloji anlayışları, bu geleneklerin çeşitli etkileşimleri aracılığıyla oluşacaktır. Nihayetinde, gelinen noktada, her iki sosyolog üzerine yapılacak daha derinlikli çalışmaların, Türkiye'nin düşünce hayatını, sosyoloji tarihini, sosyoloji

geleneklerini, çalışmalarını ve pratik etkileşimlerini daha somut biçimde ortaya koyacağını söylemek mümkün olmuştur.

KAYNAKLAR

Akpolat, Yıldız, “Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Bakış: Peyami Safa ve Mümtaz Turhan”, *Türkiye’de Karşıt Muhafazakarlık Biçimleri: Modern Muhafazakârlık Biçimleri*, Editörler: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan ve H. Bayram Kaçmazoğlu, Sosyoloji Yıllığı 23, Doğu Kitabevi, İstanbul, s. 361-370.

Aktay, Yasin, “Halife Sonrası Şatlarda İslâmcılığın Öz-Diyar Algısı”, *İslâmcılık-Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt:6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 69-95.

Arlı, Alim, “Şerif Mardin bibliyografyası: 1950-2007”, *Şerif Mardin Okumaları*, Editör: Taşkın Takış, Doğubatu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 267-310.

Arlı, Alim, *Oryantalizm & Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2014

Asırlık Sosyoloji, Editör: Köksal Alver, Sosyoloji Divanı Dergisi Özel Sayısı, Sayı:4, 2014.

Çav, Erkan

Dramın Aydını Cahit Tanyol: Şair-Öğretmen-Felsefeci-Sosyolog, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011.

“Cahit Tanyol’un Düşünce Hayatı ve Türkiye Sosyolojisindeki Yeri”, *Sosyologca*, Sayı:11-12, Ekim 2016, s. 259-275.

“Öncü bir sosyal bilimci” (Şerif Mardin Yazı Dizisi 1), Milat, 13 Eylül 2017

“Sosyolog değil, siyaset bilimciyim” (Şerif Mardin Yazı Dizisi 2), Milat, 14 Eylül 2017

“Yorum sosyolojisinin Türkiye’deki kurucusu” (Şerif Mardin Yazı Dizisi 3), Milat, 15 Eylül 2017

“Şerif Mardin’i eleştirmek...” (Şerif Mardin Yazı Dizisi 4), Milat, 16 Eylül 2017

Doğan, Necmettin, “Şerif Mardin, Türk Sosyolojisi ve Sosyolojik Teori”, *Şerif Mardin Okumaları (içinde)*, Editör: Taşkın Takış, Doğubatu Yayınları, 2. Baskı, 2013, s. 19-41.

Mardin, Şerif

Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Çevirenler: Mümtazer Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2004 (İlk baskı 1962, İngilizce; Türkçe ilk baskı 1996).

Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1905-1908, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2004 (İlk baskı 1964).

Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul, 13. Baskı, 2004 (İlk baskı, 1969)

İdeoloji, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2004 (İlk baskı 1976).

Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim, Çeviren: Metin Çulhaoğlu, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2003 (İlk baskı 1989, İngilizce).

Türkiye’de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1), Derleyenler: Mümtazer Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2004.

Siyasal ve Sosyal Bilimler (Makaleler 2), Derleyenler: Mümtazer Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2003.

Türkiye’de Din ve Siyaset (Makaleler 3), Derleyenler: Mümtazer Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2004.

Türk Modernleşmesi (Makaleler 4), Derleyenler: Mümtazer Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2004.

Türkiye, İslâm ve Sekülerizm (Makaleler 5), İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2015

Tanyol, Cahit

Sanat ve Ahlak, İ.Ü.E.F. Yayınları, Yayın No:577, İstanbul, 1954.

Cahit Tanyol, *Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş*, İ.Ü.E.F. Yayınları, Yayın No:848, İstanbul, 1960.

Kuruluş ve Fetih Destanı, Gün Matbaası, İstanbul, 1969 (2. baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004).

Sosyolojik Açından Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, Okat Yayınevi, İstanbul, 1970.

Atatürk ve Halkçılık, Türkiye İş Bankası Yayınları, Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No:6, Ankara, 1981.

Türk Edebiyatında Yahya Kemal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985
(Genişletilmiş 2. baskı, Özgür Yayınları, 2008).

Laiklik ve İrtica, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989.

Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1990 (2. baskı, Altın Kitaplar, 2007, yeni önsözle).

Son Liman, Armoni Yayınları, İstanbul, 1992.

Türkler ile Kürtler, Era Yayınları, İstanbul, 1993 (2. baskı, Gendaş Yayınları, 1999).

Schopenhauer'da Ahlak Felsefesi, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Neden Türban: Şeriat ve İrtica, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999.

Düş Yorgunu, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2001 (*Kuruluş ve Fetih Destanı* ve toplu şiirler).

Hoca Kadri Efendi'nin Parlamentosu, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2003.

O Zaten Yoktu, Altın Kitaplar, İstanbul, 2007.

Mamato, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2012.

Sancılı Toprak, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2013.

Düşünce Dünyamın Konukları, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2015.

Türünde Tek Devlet İngiltere, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2015.

Ahirette 1 Açıkoturum, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2015.

Edebiyat Yazıları, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

Dost Gözü, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

Hoca Kadri Efendi'nin Partisiz Parlamentosu, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

Hocam Ernst von Aster'in Penceresinden 16. Ve 17. Yüzyıl İngiliz Felsefe Dünyasına Bakmak, PiyaArt Yayınları, İstanbul 2016.

O Zaten Yoktu, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

Limana Dönseydi Gemi, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

İslâmiyet ve Sosyalizm, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2016.

Laiklik ve İrtica, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2017.

Peşke Binamlısı Köyü, PiyaArt Yayınları, İstanbul, 2017.

Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol-Mübeccel Kıray-Şerif Mardin, Haz. Çağlayan Kovanlıkaya ve Erkan Çav, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2010.

Türkiye Sosyolojisinin Yüz Yıllık Serüveni, Editör: Hale Okçay, Duvar Yayınları, İzmir, 2015.

Türkiye'de Sosyoloji Üniversitede 101. Yıl, Editörler: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, H. Bayram Kaçmazoğlu, Sezgin Kızılcıkelik, Sosyoloji Yıllığı 24, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016.

Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yılı, Editör: Nevin Güngör Ergan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları, Sayı: 52 / 2015 ve EK Sayı: 53 / 2016.

Türkiye'de Sosyolojinin 100. Yılı, Editörler: Yücel Bulut ve Enes Kabakçı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, Sayı: 28-29, 2014.

Yörükan, Ayda ve Yörükan, Turhan, *Cahit Tanyol ve Sosyoloji*, Batur Matbaası, İstanbul, 1963.